

ἐξαρτήσεως ἔκ τινος ἐξωτερικοῦ πράγματος ἐπομένως τῆς τάσεως εἰς τὴν ἀπλὴν ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν, καὶ ἀποκτᾷ τὴν μορφήν τῆς καθαρᾶς ὁρμῆς ἢ ὁποῖα εἶναι ἢ τῆς αὐτονομίας.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχομεν τὸ συγκεκριμένον ἠθικὸν βούλεσθαι τὸ ὁποῖον δι' αὐτὸ εἶναι πάντοτέ τι τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἢ ἡμετέρα φύσις, ὅχι δι' ἐγωϊστικὴν εὐχαρίστησιν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐτόνομον, πραγματοποιοῦσα τὴν ἐλευθερίαν.

Ἐναντι τοῦ Kant τὸ βῆμα εἶναι μέγα· ἡ ἠθικὴ ἀποβάλλει ἐκείνην τὴν αὐστηρότητα καὶ ψυχρότητα ἢ ὁποῖα προκύπτει ἐκ τῆς Κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου, γίνεται ἀνθρωπίνη, περικαλύπτει καὶ διαπερᾷ πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸν ἀνθρώπινον κόσμον· ἐκ τῶν οὐρανῶν τῆς καντιακῆς ἀγιότητος κατέρχεται μέχρι τοῦ νὰ περιλάβῃ τοὺς λόγους τοῦ κόσμου τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τῶν παθῶν τὸν ὁποῖον ζῶμεν, καὶ γίνεται κόσμος ὁ ὁποῖος πραγματοποιεῖται μόνον εἰς τὸ πεδίον τῆς αἰσθητικότητος.

Μὲ τοῦτο ὁ Fichte ἐγκαινιάζει κίνησιν, ἢ ὁποῖα ἔχει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου ἀνάπτυξιν καὶ ἢ ὁποῖα τείνει νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ ἐκ νέου τὴν ζωὴν τοῦ μερικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ. Εἶναι ἀληθές, λέγει ὁ Fichte, ὅτι τὸ ἠθικὸν βούλε- ὀφείλει νὰ εἶναι συγκεκριμένον, ἥτοι ὀφείλει νὰ πραγματοποιη- ῇται εἰς τὸν πεπερασμένον κόσμον τῆς αἰσθητικότητος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἐξαντλεῖται εἰς αὐτόν· ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι μόνον μέσον τὸ ὁποῖον ὑπερβάλλεται συνεχῶς· εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀπόλυτος τάσις πρὸς τὸ ἀπόλυτον πραγμα- τοποιεῖται μόνον ἐν τῷ σχετικῷ, ἀλλὰ παραμένει αἰωνία τά- σις πρὸς τὸ ἀπόλυτον· εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ καθαρὰ ὁρμὴ ἀπο- κτᾷ αἰσθητὸν περιεχόμενον, ἀλλ' ἐξουσιάζει πάντοτε τοῦτο τὸ περιεχόμενον μὲ τὴν δύναμιν τῆς αὐτονόμου μορφῆς της.

Ἐπομένως ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι ὁλόκληρος εἰς τινὰ ἠθικὴν πρᾶξιν, δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὴν πρᾶξιν· ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀδιά- λειπτος σειρά ἐνεργειῶν ἢ ὁποῖα χάνεται εἰς τὸ ἄπειρον, εἶναι ὅπως λέγει ὁ Fichte ἀποστολή. Ἡ «Bestimmung des Menschen» δὲν εἶναι ἄλλο ἢ αὕτη ἡ ἀδιάλειπτος τάσις εἰς τὸ νὰ πραγμα- τοποιήσῃ τι τὸ ὁποῖον διαφεύγει διαρκῶς τὴν ἡμετέραν πεπε- ρασμένην ἀνθρωπίνην φύσιν· ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἡμετέρα κατα- δίκη (ἢ ὁποῖα εἶναι πάλιν καὶ τὸ ἡμέτερον μεγαλεῖον) εἶναι τὸ ὅτι ζῶμεν εἰς τὰς στιγμὰς, καὶ πᾶσα στιγμή εἶναι μὲν συγ- κειμενοποίησις ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ θείου ὑπάρχει εἰς

τὸ ἡμέτερον πνεῦμα, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ ὅλη συγκεκριμενοποίησις. Δι' αὐτὸ ἡ σειρά τῶν στιγμῶν ἐξακολουθεῖ διαρκῶς, ὡς ἀκατάπαυστος βασανιστικὸς δρόμος πρὸς τὴν πραγμάτων οὐλοκλήρου τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις ποτὲ δὲν θὰ γίνῃ οὐλοκλήρον ἀνθρώπινον καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀκτινοβολῇ πάντοτε πρὸ ἡμῶν, προβαλλόμενον αἰωνίως εἰς τὸ ἄπειρον. Τοῦτο εἶναι, ἐν τελευταία ἀναλύσει, τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς διανοήσεως τοῦ Fichte, τοῦτο τὸ θεωρεῖν τὸ ὀφείλειν ὡς τὸν μολὼν οὐλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπινου κόσμου καὶ συγχρόνως τὸ βλέπειν τὸν τελικὸν σκοπὸν τούτου εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὡστε ὁ λόγος τοῦ σύμπαντος εἶναι μόνον ἰδεατὸς λόγος ἐκτὸς τοῦ κόσμου καὶ τῆς συνειδήσεως, καὶ ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι μόνον τείνειν εἰς τὸ νὰ ὑπερβῇ τὰ ἴδιά της ὅρια, αἶρειν ταῦτα τὰ ὅρια διὰ νὰ τὰ θέσῃ πάλιν περαιτέρω, ἀκατάπαυστος ἐργασία διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν ἰδιὸν τῆς κύκλον· εἶναι, τέλος, διηνεκῆς πάλιν διὰ τι ἰδανικὸν τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει τὰς ἡμετέρας ἀνθρώπινους ὁψεις. Ὁ Fichte ἔλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς ἠθικῆς πάλιν ὅπως τὴν ἐξέφρασεν ὁ Kant καὶ τὴν κατέστησεν τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τοῦ κατασκευάσματός του. Εἶναι φανερόν ὅμως ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἐπὶ τὸ ἄπειρον προόδου ὑπαγορεύθη εἰς τὸν Fichte ὑπὸ τοῦ Lessing, τοῦ προσφιλοῦς συγγραφέως τῆς νεότητός του.

Μόνον ὅτι ὁ Fichte δὲν ἐννοεῖ τὴν πρόοδον ὡς ἱστορικὸν νόμον ἐνυπάρχοντα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ὡς τὴν ἀτελεύτητον σειράν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἠθικοῦ σκοποῦ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προέβαλε τὸ ἄπειρον ἐκτὸς ἡμῶν. Ἀλλ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ νομίσωμεν ὅτι τοῦτο τὸ ἄπειρον εἶναι τι ὑφιστάμενον καθ' ἑαυτό· ὁ Fichte σπεύδει νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον τείνομεν αἰωνίως καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ποτὲ δὲν θὰ φθάσωμεν, δὲν ὑφίσταται καθ' ἑαυτόν, ἀλλ' εἶναι δι' ἡμᾶς, χάριν ἡμῶν· δὲν ἔχει τὸν χαρακτήρα τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό. ἀνεξαρτήτως ἡμῶν, ἀλλ' εἶναι νοούμενον τὸ ὁποῖον ἔθεσεν αὐτὴ ἡ ἡμετέρα συνείδησις, εἶναι ἡ ἀπαίτησις τῆς ἡμετέρας πνευματικῆς ζωῆς· ὁ Fichte τὸ ὀνομάζει ἀναγκαῖον νοούμενον.

Ὁ Ἐγγelos περιορίζει τὴν ἀξίαν τῆς ἠθικῆς τοῦ Fichte λέγων ὅτι ὁ Fichte ἔμεινεν εἰς τὸν δυῖσμόν τοῦ Kant ὅχι τὸν

χονδροειδῇ ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς Κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ἀλλ' ὅμως πάντοτε δυῖσμός. Κατὰ βάθος ὁ Ἑγελος δὲν ἔχει ἄδικον νὰ κρίνῃ τόσον αὐστηρῶς.

Ὁ Fichte ὠρμήθη ἐκ τῆς ἀπαιτήσεως τῆς ἐνότητος, ἤνοιξε τὴν ὁδὸν πρὸς ἐπίτευξιν ταύτης, ἀλλ' ἔμενε πάντοτε εἰς ταύτην τὴν ἀπαίτησιν καὶ τίποτε περισσότερον. Ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς ἐνότητος τοῦ ἐγὼ καὶ εὐρὼν τὸν νόμον τοῦ διχασμοῦ ἕνεκα τοῦ ὁποίου γεγονὸς καὶ γίνεσθαι, γνωρίζειν καὶ βούλεσθαι, ταυτίζονται καὶ εἶναι τὸ ἐν τὸ ὅποιον ἐμφανίζεται αἰωνίως δύο, ὁ Fichte ἐσταμάτησεν εἰς ὠρισμένον σημεῖον κατὰ τὴν συνηρτημένην ἀνάπτυξιν ταύτης τῆς ἀρχῆς καὶ ἀντὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ βούλεσθαι εἶναι πάντοτε γνωρίζειν καὶ τὸ γνωρίζειν πάντοτε βούλεσθαι, ἐνόησεν ἐκ νέου ὑπὸ καντιακὴν ἔννοιαν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πρακτικοῦ ἐπὶ τὸ θεωρητικόν καὶ ὑπεδούλωσε τοῦτο τὸ τελευταῖον εἰς τὸ πρῶτον.

Τὸ γνωρίζειν ἔγινε δι' αὐτὸ μέσον τοῦ βούλεσθαι, ἐπομένως ἔχει δίκαιον ὁ Ἑγελος ὅταν λέγῃ ὅτι κατὰ τὸν Fichte ὑπάρχει μέρος τι τοῦ πνεύματος τὸ ὅποιον δὲν εἶναι πνεῦμα, καὶ τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἡ νόησις. Τὸ πνεῦμα εἶναι τοιοῦτον ἐπειδὴ εἶναι ἐλεύθερον, εἶναι αὐτονομία· ἐνῶ ἡ νόησις εἶναι τὸ μέσον τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Fichte ἀπεφαίνετο ὅτι ἡ πρακτικὴ δύναμις εἶναι ἀνωτέρα τῆς θεωρητικῆς ὅχι ὑπὸ τὴν καντιακὴν ἔννοιαν, δηλαδή ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἐκεῖ ὅπου δὲν φθάνει τὸ γινώσκειν (δηλαδή εἰς τὸ νοούμενον) φθάνει ἡ ἠθικὴ βούλησις, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἐλευθερία, εἶναι ἐνέργεια, αὐτονομία.

Ἐδῶ τὸ ὑνάντιον ἐπανέρχεται, χωρὶς νὰ τὸ προσέξῃ εἰς τὴν καντιακὴν θέσιν.

Εἶδομεν ἤδη πῶς παραμένει ὁ δυῖσμός μεταξὺ γνωστικῆς ἐνεργείας καὶ γινωσκομένου ἀντικειμένου· παραμένει ὁ δυῖσμός ὅταν βεβαιώνεται ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς θέτειν τοῦ ἐγὼ καὶ μίᾳς ἀνεξηγήτου προσκρούσεως, οὕτως ὥστε αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον στηρίζεται ἐπὶ τίνος πραγματικοκρατικῶς θετικοῦ τὸ ὅποιον ἐμποδίζει τὴν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος τοῦ γινώσκοντος, ἐπειδὴ θέτει τὸ πνεῦμα ἐνώπιον πράγματός τινος τὸ ὅποιον δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ πνεύματος, ἐπομένως ἐμποδίζει νὰ εἶναι ἡ αὐτοσυνειδησία ἡ ἀρχὴ ἡ ἐνυπάρχουσα εἰς πᾶσαν πράξιν τῆς συ-

νειδήσεως. Ἄλλ' ὁ δυῖσμός περὶ τοῦ ὁποίου ἀκριβέστερον ὁμιλεῖ ὁ "Εγελος εἶναι ὁ δυῖσμός μεταξὺ ἠθικῆς βουλήσεως καὶ τοῦ σκοποῦ ταύτης, δηλαδὴ μεταξὺ τοῦ müssen καὶ τοῦ sollen, ὁ ὁποῖος δυῖσμός εἶναι στενὸς συνδεδεμένος μὲ τὸν δυῖσμόν μεταξὺ αἰσθητῆς ὁρμῆς καὶ ἠθικῆς βουλήσεως. Ὅπως ἐν τῷ γνωρίζειν, ὁ Fichte ἔθηκεν ὄριον εἰς τὴν καθαρὰν ἄρνησιν τοῦ ἐγώ, εἰσάγων τὴν πρόσκρουσιν, οὕτω ἐν τῇ ἠθικῇ ἐνεργείᾳ ἔθηκεν ὄριον εἰς τὴν ἠθικὴν βούλησιν βεβαιώνων τὸ ἀκατάβλητον τῆς ὕλης.

Οὗτος συνέλαβε τὴν ἠθικὴν πρόοδον ὅχι ὥς ὑπερβάλλειν τὸν ἑαυτόν μας, ἀλλ' ὥς ὑπερβάλλειν τὰ ὅρια τὰ εἰς ἡμᾶς τιθέμενα· δι' αὐτὸ ἡ αἰσθητὴ ὁρμὴ εἶναι τι τὸ ὁποῖον θὰ παραμένῃ πάντοτε ὥς μαρτυρία αὐτῶν τούτων τῶν ὀρίων. Ὁ Fichte λέγει εἰς ἡμᾶς: παρατηρεῖτε ὅμως ὅτι ταῦτα τὰ ὅρια δὲν τίθενται εἰς ἡμᾶς ἔξωθεν, ὑπὸ τινος ὑποθετικοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, δὲν ἀνήκουν εἰς αἰσθητήν τινὰ φύσιν ἢ ὁποία εἶναι ἐντὸς ἡμῶν ὥς ἡμετέρα καταδίκη τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ ἐξαλείψωμεν· ἀλλὰ τὰ ὅρια ταῦτα τίθενται ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ ἐγώ τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνάγκην τούτων τῶν ὀρίων διὰ νὰ δύναται, παλαῖον κατ' αὐτῶν καὶ ὑπερνικῶν αὐτά, νὰ ἐπανευρίσκῃ ἄθικτον τὴν ἐλευθερίαν του.

Ἄλλὰ τότε αὗται αἱ ὁρμαὶ πρέπει νὰ ἀνυψωθοῦν καὶ αὐταὶ εἰς πνεῦμα ἅφ' ἧς στιγμῆς εἶναι ὁ ἀναγκαῖος τρόπος τῆς ἐλευθερίας· ἐὰν δὲ καὶ αὗται εἶναι πνεῦμα ὀφείλουν νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἐλευθερίαν ἢ ὁποία εἶναι ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος· ἐὰν δὲ καὶ εἰς αὐτάς ὑπάρχῃ ἐκδήλωσις τῆς ἐλευθέρας ζωῆς τοῦ πνεύματος, ποῖον θὰ εἶναι πλεόν τὸ κριτήριον τῆς διαιρέσεως μεταξὺ τῆς κατωτέρας καὶ τῆς ἀνωτέρας ἠθικῆς δυνάμεως; Δὲν θὰ δυνάμεθα πλεόν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι αἱ ὁρμαὶ δίδουν μόνον τὸ περιεχόμενον εἰς τὴν ἠθικὴν βούλησιν καὶ ὅτι λαμβάνουν τὴν μορφήν τῆς αὐτονομίας ὑπὸ τῆς καθαρᾶς ὁρμῆς, ἐπειδὴ ἐὰν ὀφείλωμεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ζωὴ, ὥς θέσις τοῦ ἐγώ εἶναι πνεῦμα ἐπομένως ἐλευθερία, εἰς πάσας τὰς μορφὰς ταύτης τῆς ζωῆς θὰ πρέπη νὰ ἐκδηλώνεται αὕτη ἡ ἐλευθερία, ὥς μορφή ἢ ὁποία συγκεκριμένοποιεῖται εἰς τι περιεχόμενον, ἐπομένως δὲν θὰ πρέπη νὰ ὑπάρχουν ὠρισμένα πνευματικὰ σημεῖα (αἰσθηταὶ ὁρμαὶ) ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐλλείπει ἡ αὐτόνομος μορφή τῆς ἐλευθερίας. Ἐξ ἄλλου δὲν θὰ

πρέπη νὰ ὑπάρχουν τοιαῦτα σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα μόνον νὰ βεβαιώνεται αὕτη ἡ καθαρὰ ἐλευθέρα μορφή, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Kant, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἠθικὴ εἶναι καθαρὰ μορφή ἀπηλλαγμένη παντὸς περιεχομένου. Ἐπομένως ὁ Fichte ἔκαμε μέγα βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ὅταν διῖσχυρίζεται ὅτι ἡ ἠθικὴ βούλησις εἶναι συγκεκριμένη μόνον εἰς τὸν κύκλον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ ὅτι ἡ καθαρὰ μορφή εἶναι ἀσύλληπτος καὶ γίνεται τι μόνον ἐὰν καμφθῇ νὰ δεχθῇ ἐμπειρικὸν περιεχόμενον. Δι' αὐτὸ δὲν θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ νὰ διατυπώσωμεν νόμον καθαρῶς τυπικὸν ὁ ὁποῖος νὰ ἰσχύῃ διὰ πάσας τὰς περιπτώσεις τῆς ἠθικῆς ζωῆς, κριτήριον τι μοναδικὸν ἠθικόν, ὅπως τὸ τοῦ Kant : πρᾶττε οὕτως ὥστε τὸ ἀξίωμά σου νὰ δύναται νὰ ἰσχύῃ ὡς καθολικὸς νόμος. Δὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ δώσωμεν τοῦτον τὸν νόμον ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ βούλησις καθορίζεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μὲ αἰσθητὸν περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι πάντοτε διάφορον καὶ πάντοτε ποικίλον, καὶ ἐπομένως θὰ δυνάμεθα νὰ δίδωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον μόνον ταύτην τὴν προτροπὴν :

«Ἐκπλήρου ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸν ἠθικόν σου προορισμόν», ὁποῖος δὲν εἶναι ὠρισμένος καὶ τυπικὸς κανὼν ὅπως τοῦ Kant, ἀλλ' εἶναι μόνον ἡ εἰδοποίησις τοῦ νὰ ἀκολουθῇ κατὰ τινὰ εὐθεϊαν γραμμὴν τὸν αἰώνιον σκοπὸν τὸν ὁποῖον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θέτει δι' ἑαυτὸ καὶ ὁ ὁποῖος προβάλλεται εἰς τὸ ἄπειρον· δὲν εἶναι νόμος ὁ ὁποῖος νὰ δύναται νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς τὸ σταθερὸν κριτήριον ἐκάστης ἡμετέρας ἠθικῆς πράξεως, ἀλλ' εἶναι μόνον διασάφησις τοῦ ἡμετέρου πεπρωμένου. Κριτήρια ἐκάστης ἡμετέρας ἐνεργείας δὲν ὑπάρχουν· ἐδῶ ὁ Fichte θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια εἰς τὸ ἀόριστον καὶ νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀνοίγει δρόμον εἰς τι εἶδος σκεπτικισμοῦ τὸν ὁποῖον θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σχηματίζωμεν ἐντὸς ἡμῶν ἐνώπιον τῆς ἐρωτήσεως : πῶς θὰ κάμωμεν νὰ κρίνωμεν τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν τῶν ἡμετέρων ἐνεργειῶν; ἐὰν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις ἔμεινεν ἄνευ ἀπαντήσεως. Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον τὸν ὑποστηρίζει ἡ ἐνότης ἡ ὁποία ἐμψυχώνει ὁλόκληρον τὴν ἡμετέραν ζωὴν καὶ ἡ ὁποία τὴν κάμνει ὡς τινὰ ἁρμονικὴν συμφωνίαν.

Ὁ Fichte γνωρίζει ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἡμετέρα ἠθικὴ καὶ καὶ πνευματικὴ προσπάθεια εἶναι μόνον κατάκτησις καὶ ἐπομένως ἐπιστροφή εἰς τὴν καθαρὰν οὐσίαν τοῦ πνεύματος ὡς

τοιούτου· γνωρίζει, με ἄλλας λέξεις, ὅτι ὁ διχασμός τοῦ πνεύματος εἶναι μόνον ἐπανάκτησις αὐτοῦ τοῦ πνεύματος καὶ ὅτι κατὰ τὸν διχασμὸν ἡ ἰδεατὴ σείρᾳ καὶ ἡ πραγματικὴ σείρᾳ συμπίπτουν, τὸ εἶναι καὶ τὸ γίνεσθαι συνάπτονται. Ἐπομένως ἡ ἡμετέρα προσπάθεια τοῦ γίνεσθαι εἶναι κατάκτησις τοῦ ἡμετέρου εἶναι.

Ἴδου διατί εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν ἡ ὁποία εἶναι γίνεσθαι, ὑπάρχει τὸ κριτήριον τοῦ εἶναι· δι' αὐτὸ ἐνώπιον τῆς ἐρωτήσεως· εἶναι τοῦτο τὸ ὅποιον πράττω καλὸν ἢ κακόν; τὴν ἀπάντησιν δίδουν τὰ μύχια τῆς συνειδήσεως ἡ ὁποία ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀποδοκιμάζει καὶ δίδει τὴν σφραγίδα τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου εἰς τὴν ἡμετέραν ἐνέργειαν. Πιστεύω ὅτι εἶναι βαθεῖα ἀντίληψις τοῦ Fichte αὕτη ἡ εὕρεσις ἐσωτερικῆς τινος ἐνότητος τῆς ζωῆς τῆς οὕτως εἰπεῖν αὐθιγμῆτος καὶ τῆς βουλευτικῆς ζωῆς· αὕτη ἡ αἴσθησις ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ, κατὰ βάθος, εἶναι βαθεῖα ἐνότης θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου, ἔνεκα τῆς ὁποίας εἰς πᾶσαν ἡμετέραν βούλησιν, ἡ ὁποία ὡς βούλησις, ὑπόκειται εἰς πλάνην, ἀνταποκρίνεται ἡ θεία φωνὴ ἡ ὁποία μᾶς εἰδοποιεῖ περὶ ταύτης τῆς πλάνης.

Εἶδομεν ὅτι διὰ εἶναι παντελῶς συνεπὴς πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος, ὁ Fichte ὅπως ἔμεινε σταθερὸς εἰς τὸ ὅτι ἡ καθαρὰ ἠθικὴ μορφή ἀναπτύσσεται μόνον εἰς αἰσθητὸν περιεχόμενον, θὰ ἔπρεπε νὰ βεβαιώσῃ καὶ ὅτι πᾶσα αἰσθητὴ ὁρμή, ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸ πνεῦμα, εἶναι ἐκδήλωσις μᾶλλον ἢ ἥττον χονδροειδῆς τῆς ἐλευθερίας.

Ἐνῶ οὗτος ἐδέχθη ὅτι εἰς τὴν ὁρμὴν ὑπάρχει, ἤδη ἐκδήλωσις ἐλευθερίας κατὰ τὸν καθορισμὸν αὐτῆς πρὸς τι ἀντικείμενον, ἀλλ' ἔκαμε σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ ταύτης τῆς αἰτιότητος τοῦ ἐνστίκτου στρεφομένης πρὸς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς καθαρᾶς εὐχαριστήσεως. καὶ τῆς ἐλευθέρας αἰτιότητος τοῦ πνεύματος τὸ ὅποιον εἶναι σκοπὸς μόνον εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιον· κατέστησε δύο τοὺς ὅρους τῆς ἠθικῆς, διὰ νὰ μένῃ ὁ εἷς ὡς αἰώνιος φραγμὸς τοῦ ἄλλου· ἐπομένως ἡ ἠθικὴ πραγματοποιεῖται εἰς τὸ αἰσθητὸν, ἀλλὰ δὲν γίνεται ὁλόκληρον τὸ αἰσθητὸν ἠθικόν. Παραμένει μέρος τι, ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τὸ ὅποιον εἶναι ὡς σκοτεινὴ μᾶζα ἀδρανῆς τὴν ὁποίαν τὸ πνεῦμα ποτὲ δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ ζωογονήσῃ.

Διατί ὁ Fichte ὥφειλε νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν τὴν σκοτεινὴν

μᾶζαν τῆς αἰσθητικότητος ἐντὸς τῶν ὄρων τῆς πνευματικῆς ζωῆς; Πρὸ πάντων ἐπειδὴ ἡ ἐνότης τοῦ πνεύματος δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν πραγματικότης, δὲν εἶναι τὸ συγκεκριμένον τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' εἶναι μόνον ἀπαίτησις. Ζῶμεν ἐν τῷ διχασμῷ, ἐν τῇ δυσαρμονίᾳ καὶ ἐν τῇ πάλῃ· αὕτη δὲ ἡ δυσαρμονία εἶναι μόνον χάριν θείας τινὸς ἐνότητος μεμακρυσμένης ἢ ὁποῖα προβάλλεται εἰς ἡμᾶς ὡς αἰωνία καὶ ἀνέφικτος γοητεία.

Ἴδου διατί ὁ δυῖσμός ὁρμῆς καὶ βουλήσεως εἶναι στενῶς συνδεδεμένος μετὰ τὸν ἄλλον δυῖσμόν τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς, τοῦ müssen καὶ τοῦ sollen.

Τὸ ὅτι ἔθηκε τὸ ἀκατάβλητον τῆς ἀντιθέσεως τῆς ὁρμῆς εἶναι ἐπακολούθημα τοῦ ὅτι ἐθεώρησε τὸ πεπερασμένον πνεῦμα ὡς αἰωνίαν ἀνησυχίαν, ὡς διηνεκῇ προσπάθειαν πρὸς τινὰ συμβιβασμὸν καὶ ἀρμονικὴν ἐνότητα, ἢ ὁποῖα εἶναι τὸ ἡμέτερον νοούμενον. Ἀλλ' ἡ ἀνησυχία αὕτη καὶ ἡ προσπάθεια δὲν ἔχουν τίποτε τὸ σκεπτικὸν καὶ τὸ ὀριστικῶς ἀλγεινόν.

Ὁ πόνος τοῦ Fichte δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μετὰ τὸν καθολικὸν πόνον τὸν ὁποῖον ὁ Schopenhauer αἰσθάνεται εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' εἶναι μόνον ἡ κλίμαξ ἢ ὁποῖα χρησιμεύει εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ ἀναβαίῃ ὑψηλότερον, εἶναι ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο διαλεκτικῶν ὄρων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχολογίας ὁ ὁποῖος ὠθεῖ τὴν ψυχὴν πάντοτε περαιτέρω, ὁ δὲ σοφὸς τὸν δέχεται μετὰ τὴν γαλήνην ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἔχει συνείδησιν τοῦ καλοῦ τὸ ὁποῖον θὰ προέλθῃ ἐξ αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ἔχει ἀδιάλειπτον βλέψιν πρὸς τὴν θείαν ἐνότητα τὴν ὁποῖαν δὲν φθάνει ποτέ, καὶ βλέπει τὸν κόσμον εἰς συνεχῇ μεταμόρφωσιν, βλέπει τὰ ἐνδεχόμενα νὰ ἀλλάσσουν καὶ ἐνίοτε νὰ ἀντιτίθενται, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐγγίζει ὁ σκεπτικισμός, ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι τοῦτο τὸ μεταβάλλεσθαι εἶναι ἔργον τοῦ πνεύματος τὸ ὁποῖον αἶρει τὰ ὅριά του καὶ τὰ θέτει μακρύτερα, ἔργον τὸ ὁποῖον εἶναι οὐσιωδῶς καλὸν ἐπειδὴ εἶναι εἰς ὑπηρεσίαν θείας τινὸς ἐνότητος, ἀπολύτου τινὸς ἐγώ, ἀρχῆς καὶ πηγῆς τοῦ παντός.

Ἡ προσπάθεια λοιπὸν εἶναι τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς διανοήσεως τοῦ Fichte· ἐπομένως εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἡ προσπάθεια αὕτη καταλήγει εἰς τινὰ θρησκευτικὴν μορφήν. Δὲν πρέπει νὰ πλανώμεθα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Fichte κατηγορήθη ἐπὶ ἀθεΐᾳ καὶ ζωηρῶς ἐπολεμήθη ἐν ὀνόματι ταύ

της τῆς κατηγορίας. Ἡ κατηγορία τῆς ἀθεΐας ἐκινεῖτο ἐκ τινος παρεννοήσεως τῆς σκέψεως τοῦ Fichte, ἐν σχέσει πρὸς τὴν κοινὴν θρησκευτικὴν ὀρθοδοξίαν. Τὸ νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὁ Fichte τὴν ἰδέαν Θεοῦ προσωπικοῦ καὶ νὰ συλλάβῃ τὴν θρησκευτικότητα ἢ ὁποία διαπερᾷ τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς, ὡς πραγμάτωσιν τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ἐπομένως, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ὡς τὴν λογικὴν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, προσέκρουε πρὸς τὴν κοινὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν, ἢ ὁποία δὲν θέλει νὰ ἴδῃ ὑπεράνω αὐτῆς κατηγορικὴν προστακτικὴν, ἀλλὰ τὴν βούλησιν Θεοῦ οὐσιωδῶς ἀγαθοῦ. "Ὅχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ περιέπιπτον εἰς τὴν πλάνην νὰ ταυτίζουσιν τὸ ἐγὼ τοῦ Fichte μὲ τὰ ἰδιαιτέρα ἀτομικὰ ἐγὼ καὶ ἐπομένως εἰς τὴν πλάνην νὰ πιστεύουσιν ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Fichte εἶναι ὡς βάσις ἀτομιστικὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν σχετικὴ καὶ ἐγωϊστικὴ.

"Ὅπως φαίνεται ἡ κατηγορία τῆς ἀθεΐας ὀρμᾶται ἐκ παντελῶς ἐσφαλμένων θεωρητικῶν βάσεων καὶ ἔχει τὴν δικαιολογίαν της εἰς ἐντελῶς ἄλλους λόγους, τοὺς ὁποίους θὰ ἐταύτιζέ τις μὲ τὸ ἀφηρημένον καὶ τὸ σχηματικὸν τοῦ συστήματος τοῦ Fichte ἐπομένως μὲ τὴν ἀνάγκην ἐντόνου καὶ ἀληθοῦς θρησκευτικότητος.

"Ὅτι ἡ διανόησις τοῦ Fichte κινεῖται ἐκ πίστεως καὶ καταλήγει εἰς πίστιν ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οὗτος δέχεται τι προσυνειδητὸν καὶ μετασυνειδητόν. Θρησκευτικὴ βλέψις εἶναι ἡ προσπάθεια πρὸς τὸ ἀπόλυτον ἢ ἀνησυχία τοῦ πνεύματος ὑφίσταται ἐπὶ τῇ βάσει πράξεως τῆς πίστεως εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν τοῦ κόσμου· εἰς τὴν πίστιν εὐρίσκονται, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ σύμπαντος.

"Ὅπως ὁ Kant ἐδέχετο ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότης εὐρίσκουν τὴν ἁρμονικὴν των ἐνότητα μόνον εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, οὕτω ὁ Fichte νοεῖ ὅτι ἡ ἔνωσις ἐλευθερίας καὶ φύσεως ὑπάρχει μόνον εἰς τινὰ ἐνέργειαν ἢ ὁποία πίπτει ἐπέκεινα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως.

Θρησκευτικὴ εἶναι ἡ βλέψις τοῦ Fichte. ἀλλ' ὅχι μυστικοπαθής. Οὗτος ἐπιμένει νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι εἰς τὸν θεῖον σκοπὸν τείνομεν αἰωνίως ἀλλὰ ποτὲ δὲν φθάνομεν.

Ὁ Fichte ἀποκρούει τὸν μυστικισμόν δι' ἐκείνην τὴν ἰδέαν τοῦ ἠθικοῦ προορισμοῦ διὰ τὴν ὁποίαν τὸν κατηγορεῖ ὁ "Ἐγγελος. Ἡ κεντρικὴ αὕτη ἰδέα τῆς προσπάθειας εἰς τὴν ὁποίαν

ὁ Fichte ἔφθασε διὰ μέσου ἀτελευτήτου μακρολογίας θεωρημάτων καὶ λεπτολόγου λογικῆς ἀλληλουχίας ἢ ὅποια ὑποβάλλει εἰς δοκιμασίαν τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀναγνώστου, ἐξηγεῖ τὴν ζωὴν τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐμψυχώνει τὰς εὐφραδεστάτας σελίδας τῶν λαϊκωτέρων του ἔργων. Ἀλλ' ἐννοεῖται κάλλιστα, πῶς μετὰ τὴν πυρετώδη περίοδον τῆς πρώτης του φιλοσοφικῆς παραγωγῆς καὶ μετὰ τὴν πάλιν κατὰ τῆς κατηγορίας τῆς ἀθεΐας, ἢ σκέψις του μεταβάλλει διὰ μιᾶς κατεύθυνσιν καὶ στρέφεται πρὸς τινὰ φιλοσοφίαν κατ' οὐσίαν θρησκευτικὴν, ἢ ὅποια μετέχει τοῦ πλωτινικοῦ. Ὁ Fichte αἰσθάνεται ὅτι διαφεύγει ἢ πραγματικότης ἀπὸ τοῦ σχήματός του, αἰσθάνεται ἅφ' ἑνὸς ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἀπέραντος πλοῦτος τῆς πραγματικότητος τῆς ἐμπειρίας ἐξαφανίζεται ἐντὸς τῶν ὄρων τοῦ ὄχι-ἐγώ, ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ θεότης διαλύεται μεταξὺ τῶν ἀφηρημένων καὶ ψυχρῶν λαβίδων τῆς κατηγορικῆς προστακτικῆς. Μεταύτην τὴν ἀλλαγὴν τοῦ Fichte δεικνύει ἤδη εἰς τοὺς συγχρόνους τὴν ἀξίαν καὶ τὰ ὅρια τῆς διανοήσεώς του. (1)

Οὕτω λοιπὸν καὶ τὸ πρακτικὸν ἐγὼ δὲν ἔχει ἀκόμῃ κατὰ τὸν Fichte τὸ τέρμα του ἐν ἑαυτῷ: ἀνακλῶσα ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας ἡ νόησις ὑψώνεται ὑπεράνω ταύτης, καὶ τίθεται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς θρησκείας. Ἀφοῦ ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπαιτεῖ τὴν πραγμάτωσιν τάξεώς τινος ἢ ὅποια ὑπερβάλλει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰ στενὰ ὅρια τῆς προσωπικότητός μου, καὶ εἶναι εἰς ἐμὲ ἡ συνεργασία πρὸς ἐκπλήρωσιν ταύτης τῆς τάξεως, ἡ ἐκπλήρωσις αὕτη εἶναι ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας μου.

Διὰ νὰ μὴ εἶναι ματαία ἡ ἡμέτερα ἠθικὴ βούλησις εἶναι ἀνάγκη ἐπομένως νὰ περιλαμβάνεται αὕτη εἰς τινὰ ἀνωτέραν βούλησιν, εἰς τινὰ ἀπόλυτον τάξιν: ἡ ἔνωσις τῆς ἡμέτερας βουλήσεως μετὰ ταύτην τὴν ὑπάρχουσαν ἠθικὴν τάξιν ἀποτελεῖ τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν, τὸ θρησκευτικὸν ἐγὼ.

Ἡ ἠθικὴ πίστις δὲν ἐκτείνεται πέρα τῆς ὑποταγῆς μου εἰς ἐκεῖνο τὸ ἰδανικὸν τὸ ὅποῖον εἶναι ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὁ ἠθικὸς μου νόμος: ἡ θρησκευτικὴ πίστις εἶναι ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ νόμος τῆς συνειδήσεώς μου εἶναι μέρος περιεκτικωτέρας τινὸς τάξεως, εἶναι ἡ ἔκφρασις ἀπείρου τινὸς βουλήσεως ἢ ὅποια

1) Περί ταύτης τῆς δευτέρας φάσεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ Fichte δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλην τινὰ μελέτην.

περιβάλλει πάσας τὰς ὑπάρξεις: αὕτη ἡ ἠθικὴ τάξις, λέγει ὁ Fichte, εἶναι τὸ θεῖον εἰς τὸ ὅποιον πιστεύομεν. Ὁ τελευταῖος δὲ βαθμὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ θρησκεία ἡ ὁποία δίδει τὸν λόγον ἐκείνης τῆς ἐνότητος τὴν ὁποίαν ἡ θρησκεία ζῇ κατ' ἅμεσον τρόπον· εἶναι ἡ ἄποψις τοῦ ἀπολύτου εἰδέναι τὸ ὅποιον μεταμορφώνει τὴν ἀπλὴν πίστιν εἰς καθαρὰν καὶ τελείαν ἐποπτείαν.

Συνοψίζομεν: Ὁ Kant ἔθεσε τὸ πρόβλημα: «πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἐμπειρία διὰ μέσου τῆς ὁποίας γνωρίζεται ἡ φύσις;», καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ ἐγὼ («ἐγὼ νοῶ») ὡς τὸν ὑπέρτατον a priori ὅρον αὐτῆς. Ὁ Fichte, εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης, ὁρμᾶται ἐκ τοῦ ἐγὼ, καὶ ἐρωτᾷ «πῶς εἶναι δυνατόν τὸ ἐγὼ ὡς αὐτοσυνειδησία;». Ἦτοι, ποῖαι εἶναι αἱ πράξεις διὰ τῶν ὁποίων τὸ ἐγὼ πραγματοποιεῖ τὸν ἑαυτὸν του, γινόμενον πᾶν ὅ,τι δύναται καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι; Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ σχηματισμὸς τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας ἐντίθεται εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἐγὼ, ὡς στιγμή τῆς ἀναπτύξεως τούτου· ἐπομένως καὶ ἡ φύσις γνωρίζεται κατὰ τὸν ὑπέρτατόν της λόγον τοῦ εἶναι, κατὰ τὴν πρᾶξιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναφαίνεται ἐκ τοῦ βάθους τοῦ πνεύματος τὸ ὅποιον τὴν δημιουργεῖ. Μὲ ταύτην τὴν παραγωγὴν τῆς ἐμπειρίας ἐκ τοῦ ἐγὼ ὡς στιγμῆς τῆς ἀναπτύξεώς του, ἐξαλείφεται ὁ κίνδυνος, τὸν ὅποιον δὲν διέφυγεν ὁ Kant, τοῦ νὰ μένῃ ἔξω τῆς κυριαρχίας καὶ τοῦ εἶναι τοῦ ἐγὼ ἡ ὕλη τῆς γνώσεως, ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ βλέπῃ νὰ ὀρθώνεται ἀπέναντι τοῦ πνεύματος, διηνεκῆς ἀπειλὴ διὰ τὴν ἐλευθέραν διανοητικότητά του, τὸ μυστήριον τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό· ἐνῶ ὀλόκληρον τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, καὶ ὄχι μόνον ἡ μορφή αὐτοῦ, ὀφείλει νὰ παραχθῇ ἐκ τοῦ ἐγὼ. Ἡ ἀρχικὴ θέσις τοῦ ἐγὼ ὡς ἀρχικὴ τῆς ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητος καὶ ρίζα τοῦ εἶναι, εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἰδανισμοῦ. Εἰς τοῦτον ὁ Fichte ἀντιπαραβάλλει τὸν δογματισμόν, ὁ ὅποιος μεταξὺ τῶν δύο ὁρῶν τοῦ γινώσκειν—ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, νόησις καὶ πρᾶγμα—δέχεται ὡς ἀρχὴν τὸ δεύτερον καὶ ἐκ τούτου ἐννοεῖ νὰ παραγάγῃ τὸ πρῶτον. Ἰδανισμὸς καὶ δογματισμὸς: ἰδοὺ ἡ ἐκλογὴ ἡ ὁποία τίθεται ἐνώπιον παντός ὁ ὅποιος θέλει νὰ φιλοσοφῇ. Ἡ ἐκλογὴ ὀρίζεται, κατὰ τὸν Fichte, πρὸ πάντων ἐκ πρακτικοῦ ἐλατηρίου· ἡ ἐκλογὴ εἶναι ἡ ἔκφανσις καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἠθι-

κοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀτόμου· εἶναι πρᾶξις πίστεως, πηγάζουσα ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ἰδίας του προσωπικότητος. Ἰδανισμός σημαίνει πρωταρχικότης τοῦ ἐγώ, ἐπομένως πνεῦμα ἀνεξαρτησίας ἐναντι τῶν πραγμάτων, βαθυτέρα κατοχή ἑαυτοῦ, ἐλευθέρα ἐνεργητικότης· δογματισμός σημαίνει παραγωγή τοῦ ἐγώ ἐκ τοῦ ὅχι—ἐγώ, ἐπομένως παθητικότης, πνεῦμα προσαρμογῆς πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰς περιστάσεις, ἀδράνεια. Γεννώμεθα λοιπὸν ἰδανιστὰί ἢ δογματικοί: σύστημα φιλοσοφίας δὲν εἶναι τι τὸ νεκρὸν τὸ ὁποῖον νὰ δύναται τις νὰ λαμβάνῃ ἢ νὰ ἀφήνῃ κατὰ βούλησιν, τοῦτο ἔχει ψυχὴν, καὶ ψυχὴν ἢ ὁποῖα προέρχεται ἐκ τῶν ἐνδον ἐκείνου ὁ ὁποῖος δέχεται τὸ σύστημα τοῦτο καὶ τὸ ἀσκεῖ. Ἀλλὰ καὶ θεωρητικοὶ λόγοι, δεικνύουν κατὰ τὸν Fichte, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἰδανισμοῦ ἐπὶ τὸν δογματισμόν. Ὁ δογματισμός, ὀρμώμενος ἐκ τοῦ εἶναι, παραμένει μοιραίως ἐγκλεισμένος εἰς τὸ εἶναι, δὲν δύναται νὰ μεταβῇ ἐκ τοῦ εἶναι εἰς τὸ νοεῖν· κινεῖται κατὰ τὸ μῆκος γραμμῆς ἀποτελουμένης ἐξ ἀλύσεως κρίκων πάντων ὁμοειδῶν πρὸς ἀλλήλους, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐν εἶναι παράγει πάντοτε ἄλλο εἶναι, ποτὲ δὲ δὲν συναντᾶται τὸ «εἶναι καθ' ἑαυτό», τὸ εἶναι τὸ ὁποῖον ἔχει συνείδησιν ἑαυτοῦ, τὸ εἶναι τὸ ὁποῖον ὅχι μόνον εἶναι, ἀλλὰ γνωρίζει ὅτι εἶναι, ἢ νόησις· ὁ δογματισμός ἐκδηλώνεται μὲ ὅλην τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἀναπτύξεώς του μόνον εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἀνάγκης τοῦ Σπινόζα. Ἐνῶ ὁ ἰδανισμός, ὀρμώμενος ἐκ τοῦ νοεῖν—τὸ ὁποῖον γνωρίζει ἑαυτὸ ὡς εἶναι καὶ ὡς συνείδησιν, ὡς ἐγὼ τὸ ὁποῖον ἔχει ἐποπτεῖαν ἑαυτοῦ—ἐγκλείει διττὴν σειράν, τὴν πραγματικὴν καὶ τὴν τῆς ἰδέας· ἐπομένως ὑπερτερεῖ τοῦ δογματισμοῦ καθ' ὅσον ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ εἶναι, πρὸς τὸ ὁποῖον προσανατολίζεται ὁ δογματισμός, ἀλλὰ τὸ ἐνέχει ὡς στιγμὴν τῆς νοήσεως. Τὸ εἶναι δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ ἢ ἐν τῷ ἐγώ, ἐνῶ τὸ ἐγὼ γνωρίζει τὸν ἑαυτόν του ἀπ' εὐθείας, διὰ τινος εἵδους πρωταρχικῆς ἐποπτείας μὲ τὴν ὁποῖαν ἢ συνείδησις γίνεται ἀπ' εὐθείας ἀντικείμενον εἰς τὸν ἑαυτόν της, καὶ γνωρίζεται ὡς ἐνεργητικότης, ὡς δύναμις. Τὸ ἐγὼ εἶναι ἐνότης καθ' ὅσον εἶναι ἐνοποίησις, εἶναι οὐσία καθ' ὅσον εἶναι λειτουργία· λειτουργία ἢ ὁποῖα δὲν προϋποθέτει τὸ εἶναι, ἀλλὰ τῆς ὁποίας τὸ εἶναι εἶναι φαινόμενον.

Τὸ ἐγὼ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάπτυξις ἀποτελεῖ τὴν καθολικὴν πραγματικότητα, δὲν εἶνε τὸ ἐμπειρικὸν ἢ ἀτομικὸν ἐγὼ, εἶναι

τὸ καθολικὸν ἐγὼ ἢ καθαρὸν ἐγὼ. Τοῦτο εἶναι ἀνεξάντλητος, ἀτελείωτος ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται ὑπὸ δύο μορφάς: ὡς ἀσυνείδητος παραγωγὴ καὶ ὡς συνειδητὴ ἀντανάκλασις ἐπὶ τῶν προϊόντων τῆς πρώτης. Κατὰ τὴν πρώτην μορφήν, δηλαδή ὡς δημιουργικὴ αὐθορμησία, τὸ ἐγὼ δὲν δύναται νὰ παράγῃ χωρὶς νὰ παράγῃ τι ὠρισμένον ἐπομένως χωρὶς νὰ ἀντικειμενοποιηθῇ εἰς τι quid τὸ ὁποῖον ἔπειτα εὐρίσκεται ἐνώπιόν του ὡς ἕτερον ἑαυτοῦ, ὡς ὄχι—ἐγὼ ἀντιτιθέμενον εἰς τὸ ἐγὼ, ὡς εἶναι ἀντιτιθέμενον εἰς τὸ εἰδέναι. Μὲ τὸ ἀντικείμενον τὸ πρωταρχικὸν ἄπειρον τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ ὀρίζεται λαμβάνει δηλαδή ἰδιαίτερον προσδιορισμόν, ἔνεκα τοῦ ὁποίου αὐτὸ τὸ ἴδιον γνωρίζεται ὡς πεπερασμένον ἐγὼ συσχετικὸν πρὸς τὸ πεπερασμένον ἀντικείμενον. Τὸ ὄριον τούτου τοῦ δεδομένου πεπερασμένου ἀντικειμένου μανθάνεται ὑπὸ τοῦ ἐμπειρικοῦ ἐγὼ ὡς ὄριον τῆς ὑποκειμενικότητός του, ὄριον τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὴν καθολικὴν σκέψιν εἰς ἀτομικὸν ἐγὼ ἔναντι τοῦ ὁποίου ὀρθοῦται τὸ ὄχι—ἐγὼ.

Τὸ ὄχι—ἐγὼ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκλεισθῇ εἰς τὸ ἐγὼ, γινόμενον ἀντικείμενον τῆς συνειδήσεως, ἢ ὡς διακεχωρισμένον: καὶ συσχετικῶς τὸ ἐγὼ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκλείσῃ ἐν ἑαυτῷ τὸ ὄχι—ἐγὼ, ἐπομένως νὰ γίνῃ συνειδήσις, ἢ ἐφ' ὅσον ἔκαμεν ἰδικά του τὰ ὄρια ταύτης τῆς ἰδιαιτέρας ὑπάρξεως τὴν ὁποίαν ἔχει ἐγκλείσει ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἔγινεν ἰδιαίτερον καὶ ἐμπειρικὸν ἐγὼ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ τοιοῦτον ὄριον εἶναι προσωρινὸν καὶ κινητόν: μάλιστα ἡ συνειδήσις τοῦ ὀρίου σημαίνει ἀναγκαιότητα καὶ δυνατότητα τοῦ νὰ τὸ μετακινήσῃ, νὰ τὸ μεταθέσῃ περαιτέρω. Σημαίνει μὲ ἄλλας λέξεις ἀναγκαιότητα καὶ δυνατότητα, διὰ τὸ ἐγὼ, νὰ ἀναπτύσσεται διὰ νὰ περικλείσῃ ἐν ἑαυτῷ ὅλον ἐν εὐρυτέραν ζώνην τοῦ ἐγὼ, καὶ νὰ τείνῃ εἰς τὸ νὰ ἐπανακτῇ βαθμηδὸν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς συνειδητῆς ἀντανάκλασεως, τὴν ἰδίαν τοῦ φύσιν τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ.

Ἀναρροφᾷ εἰς τὴν ἰδίαν τοῦ συνειδήσιν ἐκεῖνο τὸ περιεχόμενον τὸ ὁποῖον ἡ ἀσυνείδητος παραγωγικότης τῆς φαντασίας εἶχεν ἐξωτερικεύσει καὶ διαμελίσει.

Αὕτη ἡ σειρά τῶν ἀναγκαιῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐγὼ μεταφράζεται εἰς τὴν παράστασιν τοῦ κόσμου: εἶναι τὸ θεωρητικὸν ἐγὼ. Εἰς ταύτην τὸ ἐγὼ προσπαθεῖ νὰ τεθῇ ὡς ἀπόλυτον, ὑπερβαίνει πάντοτε τὸ ὄριον τὸ ὁποῖον ἀντιτιθεται εἰς τὴν ἐ-

νέργειάν του, ἀλλὰ τὸ ὄριον ἀναφαίνεται πάντοτε περαιτέρω· μετατίθεται, ἀλλὰ δὲν ἐξαφανίζεται. Ὁλὴ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ στηρίζεται ἐπὶ τινος πάντοτε ἀναγεννωμένης προσκρούσεως μεταξύ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ὅχι—ἐγὼ, ἐπομένως στηρίζεται ἐπὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἐγὼ ἐκ μέρους τοῦ ὅχι—ἐγὼ. Ὁ λόγος τούτου τοῦ γεγονότος, τὸ ὅποιον εἶναι οὐσιώδες εἰς τὴν ζωὴν τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, ὑπερβαίνει αὐτὴν τὴν θεωρητικὴν σκέψιν· αὕτη λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι ὁ περιορισμὸς τοῦ ἐγὼ καὶ ἡ πρόσκρουσις ἐναντίον τοῦ ὅχι—ἐγὼ εἶναι ἀναγκαῖα διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἡ συνείδησις, διὰ νὰ ὑπάρχῃ δηλαδὴ ἀφ' ἑνὸς τὸ παρῶν στάνειν καὶ ἐξ ἄλλου ὁ κόσμος παριστανομένων ἀντικειμένων.

Ἀλλὰ τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δικαιολογεῖ καὶ καθιστᾷ λογικῶς ἀναγκαίαν ταύτην τὴν παράστασιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τὸ θεωρητικὸν ἐγὼ, ἐπειδὴ τοῦτο ἀναφαίνεται ἀκριβῶς ὡς παράστασις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου.

Ὁ λόγος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ἐπομένως τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ δὲν εὐρίσκεται ἢ εἰς τὸν κύκλον τῆς ἠθικότητος, δίδεται ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ ἡμετέρου ἠθικοῦ καθήκοντος. Γνωρίζομεν διὰ νὰ ἐνεργῶμεν.

Ἡ ἠθικὴ προστακτικὴ διευθύνει μυστικῶς τὴν βαθμιαίαν ἄνοδον τῆς θεωρητικῆς ἐνεργείας, τὴν συνεχῇ ἀπομάκρυνσιν τοῦ ὁρίου. Τὸ ἐγὼ, ἐλέχθη, εἶναι ἀτελεύτητον τείνειν, εἶναι ἀτελεύτητος ἐνέργεια· ἀλλὰ θὰ ἦτο ματαία σπατάλη ἐνεργείας ἐὰν δὲν ὑπῆρχε περιεχόμενόν τι εἰς τὸ ὅποιον νὰ ἐφηρμόζετο αὕτη· ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τι ὠρισμένον νὰ πράξῃ. Οὐδεμία ἐνέργεια εἶναι δυνατὴ ἢ ἐφ' ὅσον ὑπάρχῃ ἀντίστασις νὰ ὑπερικήσῃ, ἐμπόδιον νὰ ὑπερπηδήσῃ ὄριον ἐναντίον τοῦ ὁποίου νὰ προσκρούῃ ἡ ἡμετέρα ἐνέργεια, καὶ προσκρούουσα νὰ ἀναπτύσσεται. Τοῦτο τὸ ἐμπόδιον εἶναι τὸ ὅχι—ἐγὼ, ἡ φύσις, ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων· τὸ ἐγὼ τὸν θέτει καὶ τὸν γνωρίζει διὰ νὰ ἐνεργῇ εἰς αὐτόν, διὰ νὰ τὸν ἐξομοιώσῃ, διὰ νὰ εὕρῃ σκην εἰς αὐτόν πάντοτε νέα ἔργα πρὸς ἐκπλήρωσιν· διὰ νὰ μὴ ἐργάζεται μάτην ἡ ἐνέργειά του. Εἶναι οὐσιώδες τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐγὼ ἡ διαφωνία, ἡ ἀντίθεσις μεταξύ ἐκείνου τὸ ὅποιον τὸ ἐγὼ εἶναι, ἢτοι ἡ παροῦσα κατάστασις του, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἤδη ἔχει γίνεσθαι, καὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον ὀφείλει νὰ εἶναι, ἀνισότης πάντοτε ἀναφαινομένη μεταξύ τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου καὶ τοῦ πρὸς ἐπιτέλεσιν.

Γνωρίζειν τὸν κόσμον εἶναι ἀνοικοδομεῖν τὸν κόσμον : καὶ ὁ ὑπέρτατος νόμος ταύτης τῆς ἀνοικοδομήσεως εἶναι ὁ ἠθικὸς νόμος. Εἰς ἡμᾶς ἐπιβάλλεται ἡ ἀτελεύτητος ἀποστολὴ τοῦ νὰ ἐκδηλώνωμεν τὴν ἡμετέραν ἐλευθερίαν, τοῦ νὰ ἐνεργῶμεν πάντοτε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἡ ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τινὰ πληρεστέραν πνευματικὴν ἐλευθερίαν, εἰς τινὰ τελειότεραν πάντοτε πραγμάτων τοῦ καθαροῦ ἐγώ. Ἴδου διατὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἡσυχάσωμεν ποτὲ μὲ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν κατάστασιν, ἡ δὲ ἀκηδία εἶναι ἡ ρίζα παντὸς κακοῦ, εἶναι ὁ θάνατος τοῦ πνεύματος.

Ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος δὲν ὑφίσταται δι' ἐμέ ἢ ὡς στάδιον τῆς ἐργασίας μου, τοῦ ἠθικοῦ μου ἔργου : εἶναι τὸ ὑλικὸν τοῦ καθήκοντος τὸ ὁποῖον καθίσταται προσιτὸν εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡ βεβαιότης τῆς ὑπάρξεως τούτου τοῦ κόσμου εἶναι πρὸ παντὸς πίστις, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται εἰς ἐμέ ὑπὸ τῆς λογικῆς ἀνάγκης τοῦ ἠθικοῦ ἰδανικοῦ τὸ ὁποῖον ὀφείλω νὰ πραγματοποιήσω. Κατὰ ταύτην τὴν προσπάθειαν πρὸς πραγμάτων τοῦ ἀτελευτήτου ἰδανικοῦ, ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἀποκτᾷ συνείδησιν τῆς καθολικῆς τάξεως τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ μέρος τὸ ἰδικόν του ἀτομικὸν ἔργον : θεία τάξις, πνευματικὸν ρεῦμα τὸ ὁποῖον ἐκχύνεται εἰς τινὰ ἀνεξάντλητον παραγωγὴν, καὶ κυκλοφοροῦν διὰ μέσου τῶν ἀτομικῶν συνειδήσεων, τὰς συγχωνεύει ὡς εἰς μίαν καὶ μόνην ζωὴν, ἡ ὁποία εἶναι αὕτῃ ἡ ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι «*ordo ordinans*», νόμος τάξεως πασῶν τῶν πεπερασμένων βουλήσεων.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΔΑΝΙΣΜΟΝ ΤΟΥ FICHTE

Εἰς τὸν Fichte ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι κατενόησεν ὅτι ἡ ἀθάνατος ἀξία τοῦ κριτικισμοῦ ἔγκειται εἰς τὴν συνθετικὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἐγώ, ἀλλὰ δὲν εἶχε παρατηρήσει ὅτι τὸ ἀνάγειν τὸ πᾶν εἰς τὸ ἐγώ παρουσιάζει τὸν κίνδυνον τοῦ περιπίπτειν εἰς τὸ ἀφηρημένον, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ μόνον ἐὰν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐγκόσμιον ἀπαίτησιν, ὅπως πράττει ἔπειτα ὁ Ἑγελος. Ἐκ τοιαύτης μὴ κατανοήσεως προέρχεται διὰ τὸν Fichte τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ παραγάγῃ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ ἀπολύτου ἐγώ ἄλλως ἢ καταφεύγων εἰς τὴν ἠθικὴν ἐνεργητικότητα. Ἀπὸ τῆς παραγωγῆς τῶν κατηγοριῶν διὰ τῆς δημιουργ-

γοῦ φαντασίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ διὰ τοῦ αἰσθήματος, τῆς ἐποπτείας, καὶ τῆς κρίσεως, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα δύναται νὰ περιλάβῃ εἰς ἐνιαίαν θεωρίαν ὅλον τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς τὸ πνεῦμα δύναται νὰ εἰσαγάγῃ ἐκ νέου εἰς ἑαυτὸ ὅλον τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον τῶν φαινομένων, φθάνομεν εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ἀνόδου τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ, εἰς τὸν λόγον, χωρὶς νὰ ἴδωμεν τὸ ἐλατήριον ταύτης τῆς θαυμαστῆς ἐργασίας ἔνεκα τῆς ὁποίας τὸ ἐγὼ ἐξέρχεται ἐξ ἑαυτοῦ διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτό, ἢ τὴν ἀνάκλασιν τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ ἐπὶ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν κατάστασιν, ἀνάκλασιν ἢ ὁποία καθορίζει ἀκριβῶς τὴν μετάβασιν εἰς τὸν ἀνώτερον βαθμόν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάκλασις ἐπὶ τὸν λόγον ἢ ὁποία θὰ κατέληγεν εἰς τινὰ λόγον τοῦ λόγου, ἢ οὕτω ἐπιτευχθεῖσα λογικότης θέτει τὴν ἀπαίτησιν ἄλλου τινὸς ἀτελευτήτου πεδίου ἐνεργητικότητος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἴδιον ὅχι πλέον τοῦ θεωρητικοῦ ἀλλὰ τοῦ πρακτικοῦ ἐγὼ, τοῦτο δὲ μὲ ἐργασίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ, μεταβαίνει ἐκ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, διὰ μέσου τῆς θρησκευτικῆς, εἰς τὴν φιλοσοφικὴν. Μετάβασις ἐκ τῆς θεωρητικῆς ἐνεργητικότητος εἰς τὴν πρακτικὴν ἐνεργητικότητα, ἢ ὁποία εἶναι καλὴ φιλοσοφικὴ μεθοδολογία, υἱοθετεῖσα ὑπὸ τοῦ Σπινόζα κατὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς τελείας συνειδήσεως εἰς *amor Dei intellectualis*, ἀλλ' ἢ ὁποία εἰς τὸν Fichte δὲν σημαίνει μόνον συμπλήρωσιν τοῦ λόγου τοῦ ἐπιτευχθέντος μὲ τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ: ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πρακτικοῦ ἐγὼ εἶναι καὶ ἀναγκαιότης διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ Fichte νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ, καὶ δι' αὐτὸ μᾶς θέτει πρὸ τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ, προβλήματος οὐσιώδους διὰ νὰ κρίνωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ἰδανισμοῦ τοῦ Fichte.

Ὁ Fichte κατῴρθωσε νὰ θέσῃ ἐκποδὼν τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ κατῴρθωσε τοῦτο μόνον διὰ τῆς καταφυγῆς εἰς τινὰ ἐνεργητικότητα ἐν τῇ ὁποίᾳ δὲν ἠδυνήθη νὰ καθορίσῃ ἐπαρκῶς, μὲ ὅλας τὰς τροποποιήσεις καὶ τὰς τελειοποιήσεις τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης, ποία εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ καὶ ποία ἡ τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ. Ἐὰν ὅλη ἡ ἐργασία ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἐκ τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ καὶ τὸ ἐγὼ εἶναι ἐνεργητικότης, εἰς τί ἔγκειται ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀ-

πολύτου ἐγὼ καὶ τῆς ἐνεργητικότητος; Ἐκτὸς τούτου, ἡ ἐνεργητικότης αὕτη τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ εἶναι αὐθόρμητος· ἀλλ' ὑπάρχουν δύο εἴδη αὐθορμῆσις: αὐθορμῆσις τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνει ἡ ἐνέργειά του ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ἴδιον τῆς φύσεώς του, καὶ τότε εἶναι αὐθόρμητος ἡ ἐνεργητικότης τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν ἔχει ἄλλην αἰτίαν ἢ ὁποία νὰ μὴ εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιον, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἐνεργητικότης τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μὴ ἐκδηλώσῃ· ἢ εἶναι αὐθόρμητος ἡ ἐνεργητικότης τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι τοιαύτη ἐνεργητικότης εἶναι ἐλευθέρα πρᾶξις τῆς βουλήσεώς του, διὰ τοῦτο θὰ ἠδύνατο καὶ νὰ παραιτηθῇ αὐτῆς, τότε δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ εὐρεθῇ ἐλατήριόν τι τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ, σκοπὸς τις ὁ ὁποῖος νὰ τὸ ὠθῇ εἰς τὸ ἐνεργεῖν καὶ ὁ ὁποῖος νὰ ἐπιτρέπῃ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοιαύτη ἐνέργεια δὲν προέρχεται ἐξ ἀπλῆς ιδιοτροπίας, ἢ ὁποία φυσικῶς εἶναι περισσότερο πάσης ἄλλης ἐξηγήσεως ἀπαράδεκτος.

Ὁ Fichte φαίνεται ὅτι κλίνει εἰς τὴν πρώτην λύσιν. Ἀλλὰ τότε, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἀμφισβητήσιμος ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ, ἐκτὸς ἐὰν δὲν τὸ θεωρήσωμεν ἄλλο τι ἢ ταύτην τὴν ἐνεργητικότητα, δὲν γίνεται φανερόν πῶς τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ δύναται νὰ παράγῃ ἀσυνειδήτως, ἐπειδὴ ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει τοῦτο τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ θὰ εἶναι κατώτερον παντὸς ἐμπειρικοῦ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον δύναται τοῦλάχιστον νὰ ἀνακλᾷ ἐπὶ τὰ ἰδικά του ἀσυνειδήτα αἰσθήματα.

Ἐὰν ὁ Fichte ἀποδεικνύῃ ἤδη ὡς ἀκόλουθον ἀνάπτυξιν τοῦ κριτικισμοῦ τοῦ Kant, ὅτι ἡ πραγματικότης εἶναι πραγματικότης νοήσεως, ὅμως μὲ τὴν θέσιν τοῦ ἀπολύτου εἶναι, τοῦ καθαροῦ ἐγὼ, ὡς τινος ὑπερβατοῦ εἰς τὸ ὁποῖον τείνουν ἀκαταπαύστως διὰ συνεχοῦς ἐργασίας τελειοποιήσεως πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἐγὼ, δὲν ἠδύνατο οὗτος νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ συγκεκριμένου, τὴν ὁποίαν ἡ φιλοσοφία εἶχε πάντοτε τοῦλάχιστον πρὸ ὀφθαλμῶν μὲ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ χάριν τῆς ὁποίας ὁ Βάκων ἐνόμισε ὅτι πρέπει νὰ θέσῃ ὡς θεμέλιον τὴν νέαν μέθοδον, ἢ ὁποία διὰ τὴν φυσιοκρατίαν του ἐφαίνετο καταλληλοτέρα νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς αὐτὴν τὴν ἀπαίτησιν. Τί νὰ νοήσωμεν περὶ τούτου τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ, τὸ ὁποῖον ἐτέθη ὡς πραγματικότης καθ' ἑαυτὴν καὶ τὸ ὁποῖον ποτὲ δὲν εἶναι; Τείνειν ἐπὶ τὸ ἄπειρον, μὲ τὴν θέσιν μόνον τοῦ

ἄπειρου ὡς πραγματικοῦ, εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸ πραγματικὸν ὡς δυνατότητα τοῦ συγκεκριμένου, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ πεπερασμένον κατὰ τοῦτο τὸ αἰώνιον γίνεσθαι ὅχι μόνον δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ φθάσῃ τὸ ἄπειρον, ἀλλὰ δὲν θὰ δυνηθῇ καὶ νὰ τὸ πλησιάσῃ, ἐπειδὴ, καὶ μαθηματικῶς τὸ ἄπειρον θὰ εἶναι πάντοτε ἄπειρος ἀπομεμακρυσμένον ὁποιαδήποτε δύναται νὰ εἶναι ἢ ἀπόστασις τὴν ὅποιαν θὰ διανύσῃ τὸ πεπερασμένον. Πῶς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τότε τοῦτο τὸ αἰώνιον γίνεσθαι τείνειν εἰς τὸ ἀπόλυτον ἐγώ, ἐὰν τοῦτο δὲν δύναται ποτὲ νὰ σημαίνῃ οὐδὲ πλησιάζειν; Τὸ ἀνέφικτον τοῦ ἐγὼ θεωρουμένου κατὰ τὴν ἀπόλυτον καθαρότητά του ὑπῆρξε τὸ σημεῖον ἀναγνωρίσεως πασῶν τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν ὅπως τῶν ἀσυνειδήτων τάσεων τοῦ κοινοῦ εἰς τὸ ἀπόλυτον, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τελειοποιήσεως τινος ἢ ὅποια ποτὲ δὲν ἔχει τέλος, ἀλλ' ἢ ὅποια δὲν παύει διὰ τοῦτο νὰ εἶναι τελειοποίησις καὶ δι' αὐτὸ προσέγγισις, Τοιαύτη δὲ εἶναι καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ Fichte, ἀλλὰ διὰ νὰ ὑπάρχῃ προσέγγισις ὅσον εἶναι δυνατόν μὲ ἀπόλυτον, τεθειμένον ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ἀνεξάρτητον ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τὸ ὅποιον θὰ ᾔτο καὶ ἂν δὲν ᾔτο ὁ κόσμος, εἶναι ἀναπόφευκτον τὸ περιπίπτειν εἰς τὸν δυϊσμόν. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν δυϊσμόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν ᾔτο ἀπηλλαγμένη ἡ καντιακὴ φιλοσοφία, ὁ Fichte περιπίπτει εἰς τὴν ἀφαίρεσιν οὐσιωδῶς δὲ ἀφηρημένην εἶναι ἡ ἐργασία τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ ἐγὼ. Ἐκτὸς τούτου, ἐὰν τεθῇ τὸ ἐγὼ ὡς ἀπόλυτον καὶ τὸ ὅχι—ἐγὼ μόνον ὡς διαλεκτικὴ ἀντίθεσις, πού ἡδύνατο τὸ ἐγὼ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐνεργητικότητά του, ἐὰν τὸ ὅχι—ἐγὼ εἶναι τίποτε; Μὴ ταυτίζων τὸ εἶναι τοῦ ἀπολύτου μὲ αὐτὸ τὸ γίνεσθαι, ὁ Fichte αἶρει πολὺ περισσότερον ἢ ὅ,τι ἔπραξεν ὁ Kant, πᾶν συγκεκριμένον ἀπὸ τῆς πραγματικότητος τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας, ἐπειδὴ ἀρνούμενος ὁ Fichte τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ μὴ θέτων τίποτε εἰς τὴν θέσιν τῆς καταλήγει νὰ ἀρνηῖται αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, πλὴν ἐκείνης τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ, τὸ ὅποιον ἄλλως τε εἶναι ἀνέφικτον.

Ὁ νέος Fichte ἔβλεπε τὸ ἐγὼ πανταχοῦ, παρατήρησεν ἤδη ὁ Kant εἰς τινὰ ἐπιστολήν του· ἀλλὰ καὶ ὁ Fichte τῆς ὠρίμου ἡλικίας δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τί συγκεκριμένον ἔχουν αἱ ἐνέργειαι τῶν ὄντων: τοῦτο γίνεται ἡ πρώτη ἀπαίτησις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μετὰ τὸν Kant ἰδανισμοῦ.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ φιλοσοφικὴ πρωτοτυπία τοῦ Fichte ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι διεκδικεῖ, ὑπὲρ τῆς ὅλης ἐνεργητικότητος τοῦ ἐγώ, τὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποῖαν ὁ Kant ἀπῆτει μόνον διὰ τὴν ἠθικὴν ἐνέργειαν· διεκδικεῖ αὐτὴν διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ταύτης τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ ἐγώ ἀπὸ πάσης παρεμβάσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, καθ' ὅσον τοῦτο τὸ πρᾶγμα, ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ὑποκειμένου, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἢ ἄρνησις τεθειμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου. Μὲ ταύτην τὴν ἐποπτείαν ὁ Fichte ἔθεσε σαφῶς τὴν ἀξίαν εἰς τὴν ὁποῖαν κορυφώνεται ὅλη ἡ νεωτέρα φιλοσοφία· ἡ ἀντικειμενικότης καθ' ἑαυτὴν τῶν πραγμάτων, τῆς οὕτω λεγομένης φύσεως, ὁ ἀντικειμενικότης εἶναι ἄρνησις, δὲν εἶναι.

Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀντικειμενικότητος τῆς φύσεως ὡς ἀρνήσεως, δὲν εἶναι λελυμένον τὸ πρόβλημα τῆς καθαρᾶς ἀντικειμενικότητος. Ἡ ἔλλειψις τῆς τοιαύτης λύσεως εἶναι τὸ ἐλάττωμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Fichte, ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ κατὰ τὴν διαδοχικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μετακαντιακοῦ ἰδανισμοῦ.

Τ Ε Λ Ο Σ

Quod deest me torquet.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ.	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	»	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.— Ἡ καντιανὴ φιλοσοφία.— Ἡ ἐπίδρασις τῶν προη- γουμένων θεωριῶν.— Ἡ ἐπανεξέτασις τοῦ οὐσιώ- δους προβλήματος τῆς νε- ωτέρας φιλοσοφίας.— Τὸ δυνατὸν τοῦ συμβιβασμοῦ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ τῆς ὑπο- κειμενικότητος τῆς πηγῆς τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀντι- κειμενικότητος τοῦ γινω- σκομένου.— Αἱ τάσεις τοῦ λόγου νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώ- σεως.	»	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.— Ὁ πρακτικὸς λόγος.	»	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.— Ἰδανιστικὴ ἀνάπτυξις τῆς καντιανῆς φιλοσοφίας.— Hamman, Herder, Jakobi.	»	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.— Reinhold, Maimon, Schulze.	»	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.— Fichte.— Ὁ ἔλεγχος τοῦ Ἀλνησιδήμου.	»	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.— Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς θεω- ρίας τῆς ἐπιστήμης.	»	133
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.— Αἱ δύο εἰσαγωγαὶ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστή- μης.	»	151
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.— Αἱ ἀρχαὶ τοῦ συστήματος	»	171
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ.— Ἡ θεωρητικὴ Wissenschafts- lehre	»	195
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.— Ἡ πρακτικὴ διδασκαλία τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστή- μης.— Κριτικὴ τοῦ ἰδανι- σμοῦ τοῦ Fichte.	»	207

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	7	Σημ.	στίχ.	τελευτ.	συμβιβαστικά	ἀντί συμβιβασταί
»	23	»	29		εἰς τοῦ ὁποίου	» εἰς τὰς ὁποίας
»	23	»	30		τῆς ὁποίας	» τοῦ ὁποίου
»	26	Σημ.	»	21	ἡ σύνθεσις τῶν αἰσθητῶν	ἀντί ἡ σύνδεσις τῶν αἰσθητῶν
»	27	»	»	25	μετὰ τὸ «νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένον»	θὰ προστεθῇ «ὑπὸ τοῦ ἀπολύτου ἀρχικοῦ [χώρου δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένον»
»	27	»	»	26	unitarum	ἀντί unitarum
»	39	»	»	16	τοῦ φαινομενικοῦ κόσμου :	ἀντί τοῦ φαινομενικοῦ κόσμου ;
»	39	»	»	17	κεκλεισμένα εἰς αὐτήν.	ἀντί κεκλεισμένα εἰς αὐτήν ;
»	50	Σημ.	»	29	σβύνει εἰς τὴν ψυχὴν ;	ἀντί σβύνει εἰς τὴν ψυχὴν
»	51	»	»	39	δεν δύναται ἂν εἶναι	ἀντί δὲν δύναται νὰ εἶναι
»	55	»	»	26	τὸ ὄριον αὐτῆς ;	» τὸ ὄριον αὐτῆς :
»	58	»	»	13	γνησιολογικὸν	» γνωσιολογικὸν
»	61	»	»	24	ἐπικούριοι	» Ἐπικούρειοι
»	67	»	»	16	ἐποτελεῖται	» ἐπιτελεῖται
»	97	»	»	2	ποριστάνον ὑποκείμενον	ἀντί παριστάνον ὑποκείμενον
»	99	»	τελευτ.	ἀρνητικὴ πράξις	ἀντί ἀρνητικὴ παράστασις	
»	121	»	»	15	179	» 1797
»	128	»	»	27	τοῦ πρακτικοῦ λόγου ;	ἀντί τοῦ πρακτικοῦ λόγου :
»	132	»	»	17	διὰ μεσολαβήσεως τῆς ἐννοίας	ἀντί διὰ μεσολαβήσεως τῆς διανοίας
»	136	»	»	2	τὸ ὁποῖον ἡ ἀποτελεῖ	ἀντί τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ
»	139	»	»	34	δυντήν	ἀντί δυνατήν
»	145	»	»	26	ἀναπαίαν ἐνέργειαν	ἀντί ἀναγκαίαν ἐνέργειαν
»	142	»	»	1	παράστασις	ἀντί παράστασις
»	142	»	»	3	ἐφαρμογὴ	» ἐφαρμογὴ
»	147	»	»	29	ἀρχὴ τῆς ἐπιστήμης	» ἀρχὴ τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐπιστήμης
»	175	»	»	14	εἰς τὸ νὰ ἀναγνώσῃ	» εἰς τὸ νὰ ἀναγνώσῃ
»	188	»	»	12	προτειθειμένης	» προτειθειμένης
»	205	»	»	9	Neehbild	» Nachbild
»	211	»	»	1	ἀντιλειμένων	» ἀντικειμένων
»	238	»	»	11	τῆς οὕτω λεγομένης φύσεως,	ὁ ἀντικειμενικότης τῆς οὕτω λεγομένης φύσεως